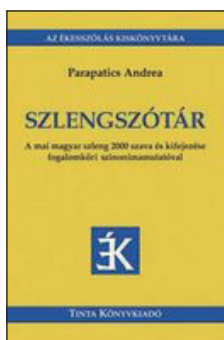

Parapatics Andrea

Szlengszótár. A mai magyar szleng 2000 szava és kifejezése fogalomköri szinonimamutatóval (H. Varga Gyula)

AZ ÉKESSZÓLÁS KISKÖNYVTÁRA 6.
TINTA KÖNYVKIADÓ. BUDAPEST. 2008. 143 LAP

Szleng és ékesszólás

A címbeli paradoxon nem a recenzens leleménye, hanem a Tinta Könyvkiadó egyik kiadványának címlapjáról való. A könyvpiacon markánsan jelen levő kiadó jelentette meg *Az ékesszólás kiskönyvtára* című sorozatának 6. köteteként Parapatics Andrea *Szlengszótár* című munkáját. A karcsú könyvecske bátor címe valamiféle komoly, vaskos kézikönyvet sejtet, a terjedelmes és informatív alcím viszont szerényen közli, hogy a) a mai magyar szlengből válogat, b) abból is 2000 szót és kifejezést közöl, c) fogalomköri szinonimamutatóval egészíti ki a gyűjteményt.

Úgy tűnik, folytatódik a magyar szlengkutatás közel két évtizedes fellendülése, minden évben újabb és újabb munkákkal hívja fel magára az érdeklődők figyelmét. Hol van már a korábbi évtizedek szemérmes „illősegi” szemlélete, amikor is a kutatók a ma szlengnek nevezett formákat lényegében a nyelvi illetan körében tárgyalták (ha egyáltalán tárgyalták). Igaz, azok a magyar szlengkutatás gyermekévei voltak. A fordulatot a szociolingvisztika kibontakozása hozta, amely fölismertette és elfogadtatta a szakmai közvéleménnyel, hogy a szleng kutatásra érdemes szociokulturális jelenség. A kutató számára azonban nemcsak a szleng, hanem a mögötte rejlő, a szlenget kitermelő és életben tartó szociológiai, szociálpszichológiai motivációk feltárása az izgalmas feladat: az, hogy egy közösségnek mik az értékei, illetve mi az értékrendje, s ezt hogyan, milyen eszközökkel közvetíti. Ehhez előbb az anyaggyűjtés aprómunkáira volt szükség – s van ma is –, majd az adatbázisokból rendszerezett állományok, szöszedetek, szótárak tették, és mint látjuk, teszik hozzáférhetővé a nyelvi anyagot a további kutatások számára. És persze nem haszontalan egy harmadik terület tevékenysége sem: az ismeretterjesztő írásoké, amelyek felhívják a figyelmet a jelenségre és a kutatásra egyaránt.

Ebbe a sorba illeszkedik bele a nevezett kötet is. Parapatics Andrea munkája nem előzmények nélküli. A mintát Kis Tamás teremtette meg 1991-ben *A magyar katonai szleng* című, szakmailag igényes szótárával, közvetlen elődjének pedig Kövecses Zoltán mintegy 7000 címszót tartalmazó munkája (*Magyar szlengszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1998) tekinthető. (Bár láthatóan egyik szótár sem kíván versenyezni Kis Tamás lexikográfiai igényesen kidolgozott szócikkeivel.)

A könyv – követve a Kövecses-féle szótár felépítését – három tartalmi egységből áll. A bevezető rész az előszót, a felhasznált irodalmat és szótárakat, valamint az alkalmazott jelek értelmezését tartalmazza. Az előszó (amelyet pontosabb lett volna bevezetésnek nevezni) megkerülhetetlenül belebonyolódik a szleng fogalmának meghatározásába. Hiba is lett volna, ha egy szlengszótár nem határolja körül azt az állományt, amelyet tárgyalni kíván. Csakhogy a bajok ott kezdődnek, hogy a szlengnek távolról sincs olyan definíciója, amelyben a kutatók többé-kevésbé egyetértenének. Vannak persze jópofa, humoros, szellemes megfogalmazások – ilyet a szerző is említ –, emellett vannak negatív megközelítések (mi nem szleng?), ám ezekkel a tudomány

nemigen tud mit kezdeni. Azután vannak szűkebb és tágabb értelmezések. Úgy tűnik, a szerző leginkább ez utóbbi oldalán áll, amely szerint a szleng lényegében azonos a bizalmas nyelvhasználattal, mondhatnánk a (régábban köznyelvnek nevezett) standard nyelvváltozattal párhuzamos szubstandard változattal. Ez a vitatható álláspont arra mindenképpen jó, hogy szinte szabad kezét adjon a kutatónak abban, hogy mit tekintszen szlengszónak, -kifejezésnek. Ez a kényelmes megoldás azonban éppen a szleng szociolingvisztikai sajátosságait homályosítja el, s vezet oda, hogy bizony a szótár jó néhány tétele megkérdőjelezhető. (Lásd később.)

A *szótár tartalma* című kis részből megtudjuk, hogy „nem vállalkozik a magyar nyelv minden szlengjének [pontosabban szlengszavának] közlésére”, mintegy önkritikusan elismerve a kötet cím már említett tág értelmezhetőségét. Lényegében elfogadható, hogy csak általánosan ismert lexikai egységeket közöl, a szak-, illetve a csoportszlengektől eltekint. (Bár az erre felhozott példákat még egy rövid, nem reprezentatív teszteléssel sem sikerült értelmezni.) Ahogyan a szak- és a csoportnyelvi szavak beszivárognak a köznyelvbe, úgy jelennek meg az ilyen természetű szlengelemek a „közszlengben”. Így bukkannak fel a szótárban például a kábítószeres (*herka, kokszo, szotyis*), a börtön- (*csór, hentel, megfúj*), a diákszleng (*befásít, gólya, karó, puskáz, törri*) képviselő lexémák. A szótár egyik erényének tekinthető, hogy saját gyűjtést is tartalmaz. Majd ha a szótárnak lesz újabb, bővebb kiadása, a saját adatokról mindenképpen érdemes többet közölni: melyek ezek, mikor és hol gyűjtötte őket, milyen statisztikai jellemzőik vannak. Ennél már csak az lesz fontosabb, hogy a szerző jelezze a más forrásokból, szótárakból átvett adatokat.

A felhasznált irodalom másfél tucat hivatkozásának inkább csak a tájékoztatás, a szlengkutatás röpke bemutatása a feladata. Nincs is szükség részletes bibliográfiára, hiszen a magyar szlengkutatás szaktekintélyének számító Kis Tamás a debreceni egyetem honlapján rendkívül gazdag adatbázist hozott létre. Ennél jóval gazdagabb a szlengszótárakat felsoroló rész. (Itt jegyzem meg, hogy 2008-ban két szlengszótár is megjelent a debreceni *Szlengkutatás* című sorozatban: Szabó Edina *A magyar börtönszleng szótára*, valamint a sorozatszerkesztő Kis Tamás *A magyar katonai szleng* című munkájának 2., bővített kiadása.)

A kötetet lapozgatva láthatjuk, hogy a szócikkek felépítése egyszerű, könnyen áttekinthető. A szócikkfej lényegében a címszót tartalmazza, az egyéb információk a törzsben, a jelentések leírásakor kapnak helyet. Mivel egyéb kiegészítő információk (utalások, kereszthivatkozások) nincsenek, így a szócikkvégnak tartott szerkezeti rész nem is hiányolható. A szócikkek lényegi része egyszerű, tömör értelmezéseket közöl, itt találjuk az értékes és fontos példaanyagot. Ez – miként a szótár jelentős része – a szerző saját gyűjtéséből származik, s ez tekinthető a munka egyik legnagyobb erényének.

A szócikkek bemutatásához álljon itt egy példa.

összejön: 1. ♦♦♦ *i 'sikerül' Végre valahára összejött a lakáscsere!* 2. ♦♦♦ *i <vki vkivel> 'intimebb kapcsolatba kerül' Peti a tegnapi buliban összejött Katali, és most együtt járnak.* 3. ♦♦ *i 'felhalmozódik [gond, probléma stb.]' Ezen a héten annyi minden összejött: nem elég, hogy megbuktam a vizsgán, de még a barátom is szakított velem!*

Mint az látható, a szócikkfej pusztán a címszóból áll. Számuk az alcím tanúsága szerint 2000. A szerző – nyilván gazdaságossági okokból – bizonyos, morfológiaileg és szemantikailag rokonítható szavakat egy szócikkben tárgyal, például *átcsúszik* [*átcsusszan*], *elgyepál* [*meggyepál, meggyapál*], *jogalap* [*halalap*], *szekrény* [*kétajtós szekrény*], *zoltán* [*zotya, zé*] stb. Helytakarékoság szempontjából ez érthető, a fonológiai eltéréseken alapuló alakváltozatok (polinimák) esetében elfogadható, ám az eltérő morfológiai felépítés miatt más lexémaértéket kapott alakok esetében szerencsésebb lett volna ezeket az alakulatokat utaló szócikkben közölni. (Igaz, ennek módszertanilag ellentmond, hogy tárgyalt szótárunk ilyeneket nem tartalmaz.)

A címszók a lexikográfia elveinek megfelelően lexikai egységek, azaz lexémák vagy lexémaértékű, állandósult szerkezetek. Ezeknek a kifejezéseknek és szókapcsolatoknak a kezelése a szótárírásban nem egyszerű és nem egységes. Kézenfekvő lenne, hogy a frazeológiai szótárak gyakorlatát követve a kulcsszók alá sorolják be őket. Többnyire ehhez hasonló eljárással találkozunk itt is, például *agyilag zokni, dob egy hátast, eldurran az agya, lövése nincs, padlót fog* stb. Kár, hogy nem így történt az *azt hiszi, hogy ...* kezdetű, a *nem kispályázik, a nagy arc, a se kép, se hang* stb. szerkezetek esetében.

Megjegyzendő, hogy a szleng sajátosságaiból fakadóan a szótárakban feltűnően magas az ilyen kifejezések száma. Ebben a szótárban viszont feltűnően alacsony. És ezt a szótár(író) javára kell írni. A terjedelmes, olykor terjengős szerkezetek mennyiségét a kulcsszó alá sorolással sikerült csökkenteni, például *beburkol* (egy egész pizzát), *eltapsol* (pénzt), *kipurcan* (1. ember, 2. műszaki tárgy); ennek eszköze a vonzatok lexikalizálása is, például *csíp* (vkit), *elzúg* (vmiből), *lóg* (vkinek vmivel). Mindez már-már optimálisan oldódik meg a szótárban, de további egyszerűsítések sora ajánlkozik: *besírja magát* → *besír, elvágja magát* → *elvág, lelép a térképről* → *lelép, tépi a száját* → *tép, száj* stb. Kérdéses továbbá néhány kifejezés fölvétele a szlengbe, például *ahogy esik, úgy puffan; a két szép szeméért; beleköt az élő fába is; a levegőben lóg; kergeti a legyeket a feje körül; toronyóra láncostól nem kéne?* stb. Használatuk alapján helyük inkább az értelmező (kézi)szótárban lehetne.

Valamennyi lényeges információt a szócikk törzsében találjuk. Központjában a jelentéssjellel közrefogott értelmezés áll. Ezt a szófaji minősítés rövidítése (*i, fn, mn*), valamint a használati gyakoriság jele előzi meg. Ez utóbbi merész vállalkozás, nem kis munka korrekt gyakorisági listát összeállítani. Ráadásul nem is a címszavak előfordulási arányairól kapunk adatot, hanem ennél sokkal többre vállalkozva, nagyon helyesen, az egyes jelentések gyakoriságáról. A szerző a gyakorisági arányokat – a *Magyar értelmező kéziszótár* eljárásához hasonlóan – kategóriákba tömörítette:

- ◆◆◆ = 10 000 feletti találat – magas előfordulási arány
- ◆◆ = 1000 és 10 000 közötti találat – átlagos gyakoriság
- ◆ = 1000 alatti találat – ritka előfordulás

A közlésnek annyi szépséghibája van, hogy sem a lista alapját képező korpuszról, sem a számítás módjáról nem kapunk felvilágosítást, így kénytelenek vagyunk a szerző – föltételezhetően reprezentatív mintán alapuló – statisztikájára hagyatkozni: bizonyára minden adat úgy korrekt, ahogyan írja. Annyit azért talányosan elejt a szerző, hogy „A magyar nyelvű weblapok között keresve” kategorizálja az előfordulásokat, s ez némi fenntartást vált ki az olvasóban. (Az is erősíti a kételyt, hogy ekkora adatmennyiséget feltételezve a jelentések hogyan szűrődnek ki, s nyernek statisztikai kifejezést.)

Míg a gyakorisági jel és a szófaji minősítés minden szó minden jelentéséhez hozzátartozik, addig a kettő közötti helyet csak akkor tölti ki stílusminősítés, ha az az adott jelentéshez társul, például **mariska**: ◆ SZÉP. *fn* 'marihuána' *Te kitől veszel mariskát?*

A szótárírás talán legnehezebb feladatai közé tartozik az értelmezés, a jelentés(ek) megadása. Ebben a munkában nagy segítséget jelent a gyűjtött anyag, a vizsgált lexéma mondat-, szöveg- és szituációs környezete. Ugyanakkor ez csapda is lehet, mert minden adat egyedi, s könnyen arra csábít, hogy általánosítsunk belőle. A mai szótáríró számára a másik felbecsülhetetlen segítség az elődök, jelen esetben az értelmező jellegű és a szlengszótárak nyújtják. Szinte imponáló, hogy Parapatics Andrea milyen kritikusan kezeli a korábbi szótárak értelmezéseit, és milyen bátran tér el tőlük. Elismerésre méltó a törekvés még akkor is, ha a saját értelmezések nem sikeresebbek az elődökénél, vagy éppenséggel vitathatók akár a jelentések szétválasztásai, akár a megfogalmazásai. Vessünk össze néhány adatot Kövecses Zoltán már idézett szótárával. (Nyilvánvaló, hogy ezt a szerző is megtette.) Vegyük a *h* betűs szavakat: számuk Parapatics munkájában 64, Kövecsesében 363, ebből mindkét szótár tartalmaz 33 címszót.

PARAPATICS ANDREA	KÖVECSES ZOLTÁN
hadovál: ♦♦ PEJ. <i>i</i> 'mellébeszél' <i>Ne hadoválj enynyit, hanem az igazat mondd!</i>	hadova 1. halandzsa, mellébeszélés 2. hazugság 3. BESZÉD ELUTASÍTÁSA [mert az elfogadhatatlan a hallgatónak] hadovál <i>ált</i> halandzsázik, mellébeszél"
hajaz: ♦♦♦ <i>i</i> <vmire v. vkire> 'hasonlít' <i>Az egyik kollégám tisztára az unokatestvéremre hajaz.</i>	–
hajt: ♦♦ <i>i</i> <vmire, vkire> 'törekszik vmi elérésére, vki meghódítására' <i>Csak nem jogi egyetemre akarsz menni, hogy így hajtassz a töri ötösrre? Addig hajtok arra a csajra, amíg az enyém nem lesz!</i>	hajt 1. <i>biz</i> megerőltetően és/vagy kényszerből dolgozik 2. <i>ált biz</i> játszik [sportban] 3. <i>küv ált</i> prostituált árulja magát 4. <i>ált >biz</i> nagyon igyekszik 5. <i>ált</i> törtet 6. <i>ált >biz</i> nőzik
hajtás: ♦♦ <i>fn</i> 'nagy erőfelfejtés, iram' <i>Teljesen kimerültem ebben az év végi hajtásban.</i>	hajtás <i>ált biz</i> munka
– – – – – – –	hajt vkire/vmire hajt vkivel hajt vmit [pénzt] hajtja a csajokat hajtja magát hajtós hajts!

Látható, hogy a Kövecses-szótár sokkal gazdagabb, jelentésleírásai árnyaltabbak, kidolgozottabbak, az viszont dicséretére válik Parapatics Andreának, hogy újabb, frissebb adatokat is fölvesz (*hajaz*, továbbá *horpaszt*, *husi*), példaanyaga az értelmezésben az olvasó számára jelentős segítség, bár példamondatai gyakran kissé műveiknek, preparáltaknak tűnnek. Kövecses túlságosan szétszabdálja szócikkeit (lásd a *hajt* esetét), és gyakran elmaradnak a szemléltető példák.

Nem ritkaság bizonyos szótárfajták esetében, hogy a szótárban való könnyebb tájékozódást, adott szavak, kifejezések visszakereshetőségét különféle szószedetekkel, mutatókkal egészítik ki. E szótár szerzőjének újítása abban jelenik meg, hogy a szinonimákat nem a szokásos betűrendben, hanem fogalomkörökbe rendezve közli. Ennek az ötletes eljárásnak az a nagy előnye, hogy áttekinthetővé teszi a szleng témavilágát. Ez már a szleng elméleti, tudományos vizsgálatának a kereteit sejteti.

A lista 32 (ténylegesen 28) témakört sorol föl, alpontokkal tovább bontva, árnyalva a teljes képet. És még ezt is betetézi egy jól áttekinthető fogalomköri összefoglalóval. A fogalomkörök a következők:

1. emberek	16. betegség
2. népnevek	17. intézmények, üzletek, helyiségek
3. pártállások	18. iskola
4. testrészek	19. munkahely
5. emberi tulajdonságok	20. foglalkozások
6. kapcsolatok	21. hobbi, szabadidő
7. társalgás	22. bűnözés
8. társas viselkedés	23. közlekedés
9. lélektan	24. helyiségek
10. természeti jelenségek, időjárás	25. tárgyak
11. ünnepek	26. pénz
12. élőlények	27. mennyiség
13. táplálkozás	28. elemi életjelenségek
14. öltözködés	29–32. egyéb
15. kozmetikumok	

Bizonyára sokan fogják vitatni a felosztást, a szavak besorolását egyik vagy másik (al)fogalomkörbe, ám el kell ismerni, hogy a szerző jelentős lépést tett a szleng fogalomköreinek elhatárolásában, illetve körvonalazásában. Indokolható lehet például az első három fogalomkör összevonása, a 9.-nek talán más nevet kellene adni, némelyik fogalomkört (10., 11., 15., 19., 20.) a szerény példaanyag kérdőjelezi meg.

Parapatics Andrea munkája dicséretes teljesítmény, bátor vállalkozás, friss adatai a magyar szleng formálódását, alakulását dokumentálják – még akkor is, ha az „egycsillagos” gyakoriságú adatainak jelentős része hapaxnak vagy múlékonynak tűnik. Biztosak lehetünk benne, hogy a fiatal szerző néhány év múlva még teljesebb korpussszal és elmélyült tanulmánnyal lep meg bennünket, tovább gyarapítva a szlengkutatás eredményeit és a szlengkutatók körét. Ajánlom a kötetet mindenkinek, akit érdekelnek nyelvünk újabb jelenségei, a szociolingvisztikai kutatások ilyen irányú elágazásai, szóval ajánlom minden érdeklődőnek – kivéve az iskoláskorúakat, a (más ízlésen nevelkedett) idősebb generáció tagjait, az érzékenyebb lelkű lányokat, asszonyokat, és bizony még sorolhatnám az ilyen kiadványok ellen berzenkedőket. A szlengnek ugyanis alaptulajdonsága a tabutörés, a nyelvi tabuk, a durva, trágár, obszcén szavak, kifejezések gyakori használata. Ha a szótár ezeket mellőzné, a szlenget hamisítaná meg. Így viszont szókimondásával bizonyára sokak ízlését sértheti, egyeseket megbotránkoztat. Ez a kis szótár nem nekik íródott.

H. Varga, Gyula: Slang and eloquence

Az írás szerzőjéről

H. Varga Gyula

Eszterházy Károly Főiskola, Eger, Magyarország

hvgy[kukac]ektf.hu